

Sporen van Scholen

Een koninklijk spoor: De werkplaats van Kees Boeke

Kees Boeke, 1939

Marjoke Rietveld-van Wingerden

In Bilthoven staat De Werkplaats Kindergemeenschap. Het gaat hier niet om een soort beroepsopleiding of zinnvolle vrijetijdsbesteding voor kinderen, maar om een school voor basis- en voortgezet onderwijs. Hij is zo'n tachtig jaar geleden gesticht en stond kort na de Tweede Wereldoorlog in de belangstelling omdat het koninklijk paar Juliana en Bernhard voor deze school kozen. Na de terugkeer uit Canada in mei 1945 gingen de oudste twee dochters, Beatrix en Irene, naar De Werkplaats. In 1949 volgde Margriet. ¹ Begin jaren vijftig haalden de ouders hun kinderen er weer af onder meer vanwege tegenvallende schoolresultaten. Wat was het bijzondere van deze school en waarom kreeg De Werkplaats support van het koninklijk huis?

Het terrein van De Werkplaats met op de voorgrond het hoofdgebouw en op de achtergrond het kleutergebouw, circa 1945

Binnenplein van het hoofdgebouw van De Werkplaats, circa 1945

Werkers en medewerkers De website www.wpkeesboeke.nl van de nog steeds bestaande school De Werkplaats vermeldt dat hier werkers en medewerkers op grond van gelijkwaardigheid nauw samenwerken. De vakken worden in onderlinge samenhang aangeboden. Voorts benadrukt de site dat het onderwijs projectmatig is en een sterk maatschappelijke invalshoek heeft. Deze accenten en het spreken over werkers en medewerkers ademen nog de geest uit van de stichter Kees Boeke (1884-1966), die de school in 1926 begon. Boeke was een man vol idealen. Hij was pacifist, vegetariër en wars van opgelegde regels en vooropgestelde methoden. Het ging hem om de vrije ontwikkeling van het kind en het benutten van diens creativiteit en ontplooiingsdrang. Zijn ideaal was een samenleving als 'sociocratie', waarin macht was gedecentraliseerd. De school moest daarop voorbereiden en die samenleving helpen bevorderen door zelf al zo'n samenleving of gemeenschap in het klein te zijn. Daarom introduceerde hij zelfbestuur en noemde hij zijn school De Werkplaats.² Naast het helpen besturen van de school, waren kinderen ook actief betrokken bij de uitbouw, de verbouw en het schoonhouden van de school. Daarom noemde hij ze werkers. Het personeel duidde hij aan als medewerkers. Sociale vorming, ontwikkeling van het karakter, eigen oordeelsvorming en

zelfredzaamheid waren voor Boeke belangrijker dan kennis. De leerstof groepeerde hij rond belangstellingscentra, waarbij hij een concentrische opbouw volgde: elk volgend leerjaar kwamen de oude thema's terug, maar uitgebreider. Sport, koken, muziek, dierv verzorging en tuinieren vormden belangrijke activiteiten. Tot de muzikale vorming behoort ook het luisteren naar klassieke muziek liggend op een paardendecken op de grond. Bovendien wees Boeke leerboeken en onderwijsmethoden af als strijdig met het individuele onderwijs. Kinderen maakten samen met de onderwijzer(es) zelf teksten, die dienst deden in het onderwijs, verschenen in de schoolkrant en opgenomen werden in het documentatiecentrum van de school. Leerlingen hielpen bij het vervaardigen van de noodzakelijke leermiddelen, zoals een taaltoestel voor het onder de knie krijgen van de grammatica, een globe en een rekendoos.³ Anders dan in het reguliere onderwijs was er veel meer begeleiding van kinderen aanwezig. Gemiddeld was er één onderwijzer(es) op zes tot acht kinderen. In de jaren vijftig verdubbelde dat verhoudingsgetal.⁴

Vernieuwing van onderwijs

De Werkplaats maakte onderdeel uit van een bredere internationale beweging van onderwijsvernieuwing, die bekend staat als New School Movement, Éducation

Nouvelle of Reformpedagogiek. De beweging was een reactie op wat men 'de zit-luisterschool' noemde. Zo bekritiseerde men het klassikale stelsel, het eenzijdig intellectuele karakter van het reguliere onderwijs en de passieve rol van de leerling daarbinnen. Er ontstonden nieuwe typen scholen, gebaseerd op de idealen en concepten van reformpedagogen als Maria Montessori, Peter Petersen (Jenaplanschool), en Rudolf Steiner (Vrije school).⁵ De Werkplaats van Kees Boeke is een van de weinige type vernieuwingscholen die hun oorsprong hebben op de Nederlandse bodem.

De Werkplaats vertoonde zeker in de jaren dat Boeke er de leiding had, nog de meeste verwantschap met de Arbeitschule die Georg Kerschensteiner sinds 1900 propageerde. Ook deze Duitse vernieuwingspedagoog koos als uitgangspunt dat de school een samenleving in het klein vormt en dat de school kinderen primair moet voorbereiden op het leven in een democratische samenleving. Net als Boeke benadrukte hij de noodzaak van levensechtheid van de leerstof, concentrische opbouw van de lessen en dat de praktijk vooraf moet gaan aan de theorie. Al doende leren kinderen de noodzaak van theoretische kennis inzien.⁶ Kerschensteiner bezocht verschillende landen waaronder ook Nederland in 1920, om bekendheid aan zijn opvattingen te geven. Toch is er voor Boeke een andere inspiratiebron aan te wijzen, die teruggaat op zijn verblijf in Engeland, waar hij met de Quakers nader kennis maakte. Kuipers heeft in zijn dissertatie met de treffende titel *De wereld als werkplaats* de lijnen blootgelegd tussen de biografie van Boeke en de school die hij in het leven riep.

De idealen van Kees Boeke

Kees Boeke was van huis uit doopsgezind, volgde de

HBS in Alkmaar waarvan zijn vader directeur was en studeerde waterbouwkunde in Delft. Door een medestudent kwam hij in aanraking met de evangelische beweging de Quakers (Society of Friends). De opvattingen van dit genootschap sloten aan bij zijn interesse in evangelisatie en zending. Een belangrijk kenmerk van deze beweging is de pedagogische gedrevenheid gecombineerd met een grote sociale bewogenheid. Het nuttigen van alcoholische dranken wees men af en volwasseneneducatie stond centraal. Op een zendingbijeenkomst van de Quakers ontmoette Kees in 1909 Beatrice Cadbury (1884-1976), dochter van een cacao-fabrikant uit Birmingham. Samen met haar nam hij deel aan de zendingsschool van de beweging om uitgezonden te worden naar het Midden-Oosten. Zij trouwden in 1911. Kees was vervolgens enkele jaren actief als onderwijzer, spreker en voorganger in de Quaker 'Adult School' in Londen. Daarna verbleef het stel enkele jaren in Libanon. Weer terug in Engeland behaalde Kees een onderwijzersakte en gaf hij nog enkele jaren les op een middelbare school. In deze jaren maakte Kees zich de idealen eigen die de Quakers uitdroegen, maar hem vanwege zijn doopsgezinde achtergrond ook niet helemaal vreemd waren. De Quakers maakten zich sterk voor volksonderwijs in de meest brede zin, waarbij ze de arbeidersklasse wilden overtuigen van de noodzaak arbeidzaam en vreedzaam te leven. Deugden als stiptheid, matigheid, eerlijkheid en huiselijkheid stonden centraal. Ook waarden als gelijkwaardigheid, wederzijdse afhankelijkheid en het belang van samenwerking en de wereldvrede.⁷

Vanwege antimilitaristische acties werd Kees in 1918 Engeland uitgezet. Zijn vrouw en kinderen volgden een half jaar later. Ook in Nederland kreeg Kees problemen omdat hij uit overtuiging zijn belasting verlaagde met het deel dat voor defensie was bestemd.⁸ De vier kinderen van het echtpaar Boeke bezochten de

Literatuur

Bakker, N., Noordman, J. & Rietveld-van Wingerden, M. (2006). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk, 1500-2000*. Assen: Van Gorcum.

Jong, F. de (1975). Kees Boeke. In Q. van der Meer & H. Bergman (red.), *Onderwijskundigen van de twintigste eeuw* (pp. 142-158). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Immelman, J.D. & Meijer, W.A.J. (1986). *De nieuwe school. Gisteren & vandaag*. Amsterdam: Elsevier.

Kuipers, H.J. (1992). *De wereld als werkplaats. Over de vorming van Kees Boeke en Beatrice Cadbury*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Steffens, G.H. (1975). Georg Kerschensteiner. In Q. van der Meer & H. Bergman (red.).

Onderwijskundigen van de twintigste eeuw (pp. 23-38). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Stilma, L.C. (2002, 2de druk). *Van Kloosterklas tot basisschool. Een historisch overzicht van opvoeding en onderwijs in Nederland*. Baarn: HB Uitgevers.

Noten

- 1 Kuipers, 1992, 44-45.
- 2 De Jong, 1975.
- 3 Immelman & Meijer, 1986, 99-104; Kuipers, 1992, 13-64, 159-187.
- 4 Kuipers, 1992, 15-16.
- 5 Stilma, 2002, 103-108; Bakker et al., 2007, 62-73, 511-518.
- 6 Steffens, 1975.
- 7 Kuipers, 1992, 83-158.
- 8 Ibid., 142-143.
- 9 De Jong, 1975, 146-147.
- 10 Kuipers, 1992,

Montessorischool. Maar in 1925 kwam daaraan een einde, vanwege verschillende praktische en ideële redenen. Kees ging zijn kinderen zelf les geven. Hij werd daarin bijgestaan door zijn vrouw. Spoedig namen ook kinderen van kennissen deel aan het klasje. Rondom Pasen 1926 waren er twaalf kinderen. Drie jaar later, er waren inmiddels 26 kinderen, verhuisde het schooltje naar een nieuw onderkomen. Dit was gebouwd naar een ontwerp van Boeke. Het schoolgebouw weerspiegelde de pedagogische principes die aan het onderwijs ten grondslag lagen.⁹ Het was een rond gebouw met glas tussen de lokalen, zodat werkers en medewerkers het geheel altijd goed konden overzien. Daaromheen lagen een sportveld en een tuin met onder andere kassen en dierenverblijven.

Slot De school groeide eind jaren dertig tot ongeveer honderd leerlingen en in het schooljaar 1950 / 1951 was het aantal kinderen zelfs 370. Dat was vooral te danken aan de prinsessen die daar naar school gingen.¹⁰ De koninklijke ouders hebben hun motieven voor deze schoolkeuze nooit uiteen gezet voor het brede publiek. Maar wat we weten van met name Juliana is dat ze waarde hechtte aan aspecten die juist Boeke zo benadrukte. Het benutten van de creativiteit en zelfwerkzaamheid van kinderen en het in praktijk brengen van democratische waarden zullen ongetwijfeld de zo creatieve Juliana aangesproken hebben. Daarnaast had Juliana een neiging tot christen-pacifistisch denken, waardoor ze in Boeke mogelijk een geestverwant zag. Ook was het een gunstige bijkomstigheid dat Boeke's vrouw voor het onderwijs van het zuivere Engels kon zorg dragen.